

ОСНОВАНОСТ РАЗМАТРАЊА НАУКА ОДБРАНЕ КАО ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНИХ НАУКА

Биљана Стојковић

Министарство одбране Републике Србије,

Сектор за политику одбране – Управа за стратегијско планирање

У савременим наукама за извршавање сложених научних задатака потребна је сарадња научника из две научне области, понекад и стручњака из више посебних друштвених, хуманистичких, природно-математичких и техничко-технолошких наука, тј. неизбежан је бар интердисциплинарни приступ проблему и систему научних и друштвених циљева. Нажалост, у нашој земљи има мало мешовитих научних тимова, неадекватна је њихова усмереност ка пројектима развоја привреде и друштва, укључујући и одбрамбену индустрију, и још увек је недовољно разрађена методолошка страна интердисциплинарног приступа проблему истраживања. У таквом контексту, класификација наука одбране као интердисциплинарних наука подразумевала би кооперацију различитих наука и њихову координацију од стране управљачког нивоа. Имајући у виду разноврсност научних дисциплина у систему наука одбране – актуелна класификација научних, уметничких и стручних области у оквиру поља, на основу Закона о високом образовању у Републици Србији, ставља науку одбране у врло деликатну позицију да буду сврстане у интердисциплинарне, мултидисциплинарне, трансдисциплинарне (ИМТ) и двопредметне студије или, у супротном, науке одбране могле би да, једним делом, буду сврстане у оквиру првог поља природно-математичких наука; различите области војног инжењерства у друго поље техничко-технолошких наука, већим делом у оквиру трећег поља друштвено-хуманистичких наука, а војномедицинске науке у пето поље медицинских наука. Да се то не би десило, треба разматрати основаност наука одбране као интердисциплинарних наука. Дакле, на примеру наука одбране извесна је потреба високог нивоа кооперације различитих научних области и сасвим други тип поделе рада у научноистраживачком раду. Из наведеног произилази јасан закључак да је потребан и другачији приступ у прогнозирању даљих друштвених и одбрамбених кретања, као и другачији приступ стратегији високошколског образовања и креирања високоспецијализованих стручњака одбрамбеног профила у друштву. Будући да науке одбране још увек нису нашле своје место у систему наука у Републици Србији, њима се указује несвакидашња прилика да међу првима у домаћој научној пракси примене савремене стандарде у научноистраживачком раду, уграђујући у свој систем и праксу искуства из најразвијенијих земаља света.

Кључне речи: науке одбране, конститутивни елементи, објект, предмет, проблеми, теорија, научна теорија, појмови, ставови, хипотезе, закони, теореме, језик метода, научна изграђеност.

Место и улога науке у српском друштву

Убрзани развој науке, уз стални пораст научних сазнања, повећање броја научних радника и скраћење времена од научних открића до њихове примене у пракси, главно је обележје савременог доба. Током прошлог века многи аутори су ту особеност научног сазнања називали научно-технолошком револуцијом, мада би много примеренији назив био научно-технолошки прогрес. Очито је да наука не може без развоја – он је њен унутрашњи механизам, покретач и циљ. Било да је реч о развоју теоријског мишљења или о експерименталном раду, достигнућа науке су први и најважнији показатељ напретка у друштву, који се неминовно одражава и на систем одбране.

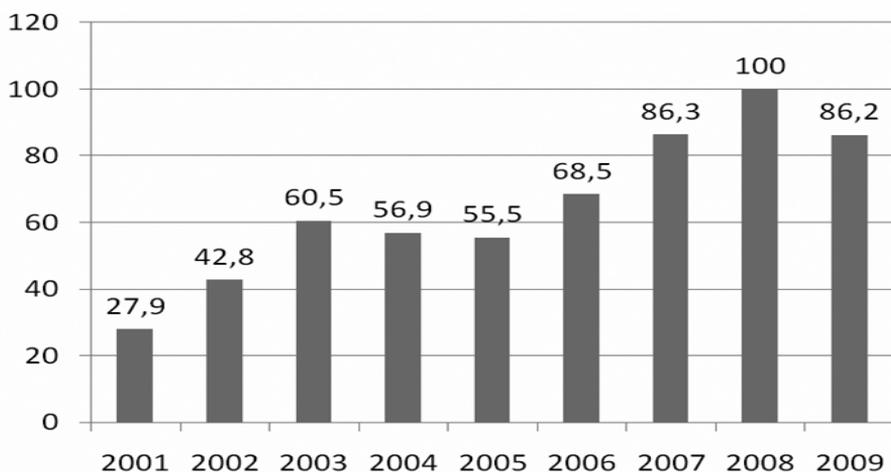
Као и свака новина и науке одбране имају објективну привилегију да избегну замке и бреме наслеђених институционалних и програмских оквира и да свој систем наука и научних дисциплина прилагоде потребама савременог друштва. Да би се то учинило, науке одбране морају да пођу од објективне слике стања у науци у Републици Србији и да размотре глобалне, регионалне и националне трендове у научном развоју и да им се ефикасно прилагоде, као и да имају у виду прогнозе које се односе на будући научни развој – како би своју стратегију научног развоја усмериле ка објективним одбрамбеним потребама друштва и према сарадњи са домаћим и страним партнерима.

Стога, пођимо најпре од опоре, али истините констатације садржане у *Стратегији научног и технолошког развоја Републике Србије за период од 2010. до 2015. године* у којој се тврди да Република Србија „нема значајну улогу ни у једној научној дисциплини у Европи и у свету“, „нема ни једног научника у првих 5000 најцитиранијих научника света“, као и да се „ни један од наших универзитета није нашао на тзв. Шангајској листи 500 најбољих у свету“¹. Разлоге треба, поред осталог, потражити у чињеници да „буџетска издвајања за науку и технологију чине свега 0,3% бруто домаћег производа (БДП). Затим, у чињеници да нема крупнијих инвестиција у научну инфраструктуру, да значајан број младих научника и висококвалификованих инжењера и даље напушта земљу² и да се студенти све мање опредељују за природно-математичке смерове. Привреда и даље не улаже значајнија средства у технологију. Што се, на крају, јасно види по ономе што Република Србија пласира на светско тржиште“³ (графички приказ 1.1).

¹ На основу истраживања Института за научне информације у Филаделфији и анализе светске научне продукције у бази NSI, у периоду од 1997. до 2001. године прво место у научној продукцији припада САД (37%), следе Велика Британија (9,7%), Јапан (9,3%), Немачка (8,4%), Француска (6%), Канада (4,6%), Италија (4%), Русија (3,4%) и Кина (3,18%). Подаци саопштени на основу извора на интернет адреси: http://nauka.relis.ru/WIN/S_NEWNEWS/novosti.htm.

² Републику Србију од 1990. до 2009. године напустило 123.000 становника, од чега са универзитетском дипломом 19.000 (углавном стручњаци за информационе технологије и природне науке. Извор: *Стратегија научног и технолошког развоја Републике Србије за период од 2010. до 2015. године*, „Службени гласник РС“, бр. 13/2010, Београд, 2010, стр. 1–6).

³ Исто.

Графички приказ 1.1 – Буџетска издвајања за науку у Републици Србији, у милионима евра (извор: Закони о буџету РС)

Процењује се да приватни сектор издваја свега 0,2 одсто БДП за научна и технолошка истраживања, као и да се око 80 одсто буџетских средстава за науку троши за плате запослених, а само 20 одсто за иновације и развој!⁴ Али, то су неке објективне премисе и ограничења од којих се полази у процени економских услова за развој науке и технологије у Републици Србији.

Што се тиче процене демографског фактора, према подацима Републичког завода за статистику Србије, Република Србија има 10.220 истраживача, од којих је 8.800 ангажовано на пројектима досадашњег Министарства за научни и технолошки развој, а садашњег Министарства просвете и науке. Просечна старост истраживача у Србији је 44,3 године, што је више од просечне старости становништва која износи 40,25 година. И овај показатељ је неповољан, јер Србију сврстава у ред земаља са старом популационом и старом научном пирамидом и не може се очекивати да ће постојећих 8 одсто високообразованих становника, у односу на укупан проценат становништва моћи да обезбеди ефикасан развој друштва у блиској будућности⁵. Полна структура у земљи је нешто повољнија од већине европских земаља, јер од укупног броја истраживача у Републици Србији, 43 одсто су жене.⁶

Квалитативном и упоредном анализом 22 стратегијска докумената, различитог степена општости (од глобалних, преко регионалних до националних и гранских), којом сам се бавила током 2007. године, дошла сам до сазнања да само већим улагањем у научне и истраживачке пројекте од националног интереса, у опсегу од

⁴ Исто.

⁵ Из анализе стања у систему одбране у овом раду, произилази да овај проблем може бити успешно превазиђен већим ангажовањем високообразованих кадрова из МО и ВС у пројектима од националног значаја.

⁶ „Жене и мушкарци у Србији“, Републички завод за статистику, Београд, 2007.

један одсто до пет одсто БДП-а, може доћи до покретања привредног циклуса (један одсто БДП), па чак и привредног скока (3–5 одсто БДП), који доводи до стабилног економског и друштвеног развоја. Такође, да би се створили услови за реализацију таквих позитивних сценарија, потребно је имати и хијерархијски уређен систем консеквентних стратегијских и планских докумената и постигнут друштвени консензус око виталних националних интереса, националних циљева и приоритета развоја. Нажалост, мора се приметити да ни један од наведених услова у Републици Србији у анализираном периоду од 2000. до 2007. године, па чак ни данас, 2011. године, није испуњен, за разлику од неких земаља, које већ убирају плодове улагања у развој науке и технологије, а посебно у инвентивну делатност, патенте, проналазаштво и иновације.

Научни потенцијали система одбране

Наведена тешка ситуација у друштву неминовно се рефлектује и на систем одбране. Ситуација је скоро преликана: у доскорашњим војним наукама, а садашњим - наукама одбране, нема ни једног војног научника светског реномеа из Републике Србије, на кога се позивају страни извори. Иако има неколико војних научних, теоријских и стручних часописа, само се *Војносанитетски преглед* налази на међународно признатој SCI листи научних часописа. Са каквим научним и истраживачким потенцијалима располаже Министарство одбране и Војска Србије не зна ни Министарство за просвету и науку (МПН) Републике Србије. Тачније, МПН зна само за оне потенцијале образовних и научноистраживачких организација у МО, попут Универзитета одбране (кога чине Војна академија – ВА и Војномедицинска академија - ВМА); и Војнотехничког института – (ВТИ), јер су оне окончале процес акредитације и самим тим уписане у регистар, а њихови кадрови евидентирани у бази тог министарства. Изван тога, сви научно-истраживачки институти у Министарству одбране (МО) и Војсци Србије (ВС), који још увек нису стекли акредитацију, као и остали научни кадрови који постоје у систему одбране за МПН, и за друштво у целини, остали су „невидљиви“. С друге стране, у МО и ВС није спроведено опсежно дубинско истраживање и не води се свеобухватна, континуирана, ажурирана и стандардизована евиденција научног и истраживачког кадра и њихове укључености у пројекте, тако да се не зна поуздано ни просечна старост научника и истраживача у МО и ВС, нити њихова полна структура, итд.⁷

⁷ Међутим, у складу са Законом о научноистраживачкој делатности Републике Србије требало би постојећи систем Војно-научноистраживачких установа (ВНИУ) реорганизовати и ускладити са републичким законским прописима, односно акредитовати и остале научноистраживачке организације и самим тим стећи знатно шире базу за научну делатност у систему одбране. У том случају, научноистраживачки потенцијал система одбране чинили би, поред УО и ВТИ, и Институт за стратегијска истраживања (ИСИ), Технички опитни центар (ТОЦ), Центар за примењену математику и електронику (ЦПМЕ), Војно-географски институт (ВГИ). Поред наведеног, у евиденцију о научним потенцијалима у МО и ВС требало би унети и друге појединце и групе у систему одбране који имају наставна, научна и истраживачка звања и који су укључени у научноистраживачке пројекте или би, према својој специјалности, могли бити укључени у будућности.

Према незваничним подацима Одељења за научну и инвентивну делатност Управе за стратегијско планирање Сектора за политику одбране МО (ОНИД УСП СПО МО), старосна структура научника у систему одбране је врло неповољна, јер чак 53 одсто научника и истраживача у МО и ВС је старије од 45 година, што је више од републичког просека (44,3 одсто), а такође и у систему одбране, као и у друштву, има много истраживача пред пензијом и нема довољно стимуланса за бављење научним радом. Број научноистраживачког кадра у систему одбране који је млађи од 45 година, процентуално износи око 47 одсто, од чега је 8 одсто до 30 година старости, 28 одсто од 31 до 40 година старости и 11 одсто старости 41 до 45 година.

Објективни проблеми у научноистраживачкој делатности су: неусклађеност пројектованог и постојећег кадра у систему одбране, одлив квалитетног кадра у цивилне научноистраживачке и образовне институције због боље решених статусних питања, одсуство планског и систематског вођења у каријери научног и истраживачког кадра, а посебно цивила, неприлагођеност организационо-формацијских решења објективним потребама и кадровским могућностима система, немотивисаност припадника МО и ВС за даље облике школовања, усавршавања и бављења научним радом услед недостатка одговарајуће материјалне надокнаде за научноистраживачки и иновацијски рад, као и непостојање програма развоја научноистраживачког подмлатка.

Наравно, могло би се поставити питање зашто проблему људских ресурса, у односу на материјалне и финансијске ресурсе, у оквиру дебате о *Наукама одбране 2011*. посвећујемо толику пажњу? Разлог је врло једноставан – да ли ће се науке одбране позиционирати у будућем систему наука као посебно поље, рецимо под називом „*Науке о одбрани и безбедности*“ или као посебна научна област нпр. „*Науке одбране*“⁸ и тиме затражити измену и допуну постојеће законске регулативе,⁹ или ће тражити најбржи и најпрагматичнији модус да се интегришу у постојећу поделу као *интердисциплинарне, мултидисциплинарне и трансдисциплинарне студије (ИМТ студије)*, умногоме зависи од кадровских потенцијала Универзитета одбране и њихове визије, али и реалне процене, као и подршке других институција у МО и ВС и друштву које се баве научноистраживачким радом и њиховог расположења да у развојне програме Министарства просвете и науке у већој мери укључе потенцијале МО и ВС.¹⁰

⁸ У Правилнику о вредновању научноистраживачког рада и поступку акредитације научноистраживачких организација, у члану 35. став 2.

⁹ Види: Правилник о научним, уметничким, односно стручним областима у оквиру образовно-научних, односно образовно-уметничких поља („Службени гласник РС“, бр 112/08 и 72/09), Београд, 2008 и 2009, као и акт број 612-00-590/07/2006-04, од 05.12.2006. године, Националног савета за високо образовање.

¹⁰ У вези са научним потенцијалима којих МО и ВС има у „вишку“ од 269 магистара и доктора наука и дефицита таквих кадрова у друштву, указујемо на могућност већег ангажовања кадрова из система одбране у развојним пројектима Министарства просвете и науке и са страним партнерима, посебно у оквиру фокус група тог министарства са потенцијалним актерима из МО и ВС (у заградама): биомедицина (УО, а посебно ВМА); нови материјали и нанонауке (УО, ВТИ, ТОЦ); заштита животне средине и климатске промене (ВМА, ВГИ, ВА, УСП, ИСИ); енергетика и енергетска ефикасност (УО, БТИ, ЦПМЕ); пољопривреда и храна (СМР, Управа за логистику ГШ ВС); информационе и комуникационе технологије (УНО, Ј-6 ГШ ВС).

Табела 2.1 – Научни потенцијали система одбране

НАУЧНИ ПОТЕНЦИЈАЛИ МО И ВС	Бројно стање по годинама		
	2005.	2009.	2010.
СТЕПЕН ОБРАЗОВАЊА			
Доктора	231	245	258
Магистара	421	506	419
УКУПНО:	652	751	677
НАУЧНОИСТРАЖИВАЧКА И НАСТАВНА ЗВАЊА			
Научноистраживачка звања	139	131	92
Наставна звања	233	254	183
УКУПНО:	372	385	269

(Извор: Одељење за НИД УСП СПО МО)

Савремено конципирана научна делатност у наукама одбране остваривала би се на: *основним, примењеним и развојним истраживањима и оспособљавањем кадра за научноистраживачки рад.*¹¹

Класификација наука одбране

Војне науке, не само у нашој земљи, имају дугу традицију. Оне су, најчешће, дефинисане као „систем знања о припреми и вођењу рата“, мада је, наравно, било и другачијих одређења, као и покушаја да се подручје бављења војних наука сведе на само једну њену грану – ратну вештину,¹² или да у цивилним класификацијама наука остану потпуно или делимично „невидљиве“.¹³ Међутим, оно што кључно разликује систем вој-

¹¹ Закон о научноистраживачкој делатности., „Службени гласник РС“, бр 110/2005, 50/2006, 7/2008, 18/2010, Београд, 2010, стр. 1.

¹² Према Класификацији области наука и технологије из 1993. године, војне науке су сврстане у хуманистичке и друштвене науке, упркос чињеници да је, рецимо, математика саставни део оператике и тактике, а војно инжењерство је погрешно дефинисано као наоружање и војна опрема, што је предмет производње тзв. наменске индустрије, а не посебна наука и, такође, сврстано у поље – хуманистичких и друштвених наука! (Класификација области наука и технологије, „Службени лист СРЈ“, бр. 61/93, Београд, 08. 10. 1993). Сличне нелогичности садржи и табела о Разврставању наука ради одређивања научне компетентности где је .логистика у другом пољу примењених наука, а ратна вештина у друштвеним наукама, итд. (Разврставање наука ради одређивања научне компетентности, „Војни службени лист“ бр. 21, Београд, 10. август 2000. стр. 591).

¹³ Види актуелни Закон о научноистраживачкој делатности који дефинише научне области: природно-математичке, техничко-технолошке, медицинске, биотехничке, друштвене и хуманистичке науке, на основу којег тренутно не постоји могућност да науке одбране фигурирају као посебна научна област (Закон о научноистраживачкој делатности („Службени гласник РС“, бр. 110/2005, 50/2006, 7/2008, 18/2010, стр. 5); као и Правилник о листи стручних, академских и научних назива, који предвиђа ИМТ и двопредметне студије, у оквиру којих је могуће тренутно позиционирање наука одбране (Правилник о листи стручних, академских и научних назива, Национални савет за високо образовање, „Службени гласник РС“, бр. 30/07, 112/08, 72/09, 81/10, Београд, 2007, 2008, 2009, 2010. стр. 18–22).

них наука од садашњих наука одбране јесте то што су достигнућа војних наука била усмерена ка изградњи оружаних снага и других компонента за вођење рата, а науке одбране данас су тежишно оријентисане ка очувању мира, превентивном и ефикасном супротстављању кризама и испуњавању мисија и задатака Војске Србије у земљи и иностранству, у зависности од процењених безбедносних изазова, ризика и претњи (за које је у стратегијским документима речено да могу бити војног и невојног карактера, што суштински мења природу ових наука од искључиво војних у науке одбране).¹⁴

У разматрању актуелног нормативно-правног и стратегијског основа за класификацију наука одбране у српском друштву узели смо два републичка и један закон МО који се односе на науку и образовање, затим четири републичка и три подзаконска акта МО и ВС и пет стратегијских докумената.¹⁵ Имајући у виду разноврсност наука одбране – актуелна класификација научних, уметничких и стручних области у оквиру поља, на основу *Закона о високом образовању у Републици Србији*, и *Правилника о листи стручних, академских и научних назива*, оставља прагматичну могућност уклапања наука одбране у постојећи систем као ИМТ студија. Поред тога, треба имати у виду и да се *Законом о научноистраживачкој делатности* конкретизују научне области,¹⁶ не остављајући могућност, осим у случају измена и допуна тог закона у будућности, да науке одбране буду третиране као посебна научна област. Дакле, декларисајући науке одбране као интердисциплинарне, неће се одступити од научне истине, али ће се једнога дана, највероватније, створити бољи услови за редефинисање њиховог статуса.

На основу анализе актуелних нормативних докумената који се односе на предмет истраживања, долазимо до закључка да честе измене наведених докумената упућују на закључак да академска јавност није била задовољна понуђеним законским и подзаконским решењима. Такође, постоје бројни примери који сведоче о томе да су творци класификација наука увек били на великој муци како да сложени систем знања у војним наукама подведу под претходно дефинисане оквире за цивилне науке.

¹⁴ *Стратегија националне безбедности Републике Србије и Стратегија одбране Републике Србије* („Службени гласник Р. Србије“, број 88/09, Београд, новембар 2009).

¹⁵ Тачније: Закон о научноистраживачкој делатности (2005,2006, 2008,2010); Закон о високом образовању у Републици Србији (2005,2007,2008,2010); Закон о војним школама и војним научноистраживачким установама (1994, 1999,2005); Правилник о научним, уметничким, односно стручним областима у оквиру образовно-научних, односно образовно-уметничких поља (2008. и 2009); б) Правилник о вредновању научноистраживачког рада и поступку акредитације научноистраживачких организација (2006); Правилник о поступку и начину вредновања и кванитификованом исказивању научноистраживачких резултата истраживача (2008); Правилник о листи стручних, академских и научних назива (2007, 2008, 2009, 2010); Разврставање наука ради одређивања научне компететности (2000); Правилник о научној делатности у Савезном министарству за одбрану и војсци Југославије (2001); Правилник о планирању, програмирању, буџетирању и извршењу у МО и ВС (2008). Стратегија научно-техничког развоја Републике Србије за период од 2010. до 2015. године, „Службени гласник РС“, бр. 13/2010; Стратегија образовања одраслих, „Службени лист СЦГ“, бр. /2006; Стратегија националне безбедности Републике Србије, „Службени гласник Р. Србије“, број 88/09, Београд, новембар 2009; Стратегија одбране Републике Србије, „Службени гласник Р. Србије“, број 88/09, Београд, новембар 2009; Стратегијске смернице развоја научноистраживачке делатности у Министарству одбране и Војсци Србије, „Службени војни лист“, бр. 15/2009 (Види детаљније о извору у списку литературе).

¹⁶ Односно, следеће научне области: природно-математичке, техничко-технолошке, медицинске, биотехничке, друштвене и хуманистичке науке (исто).

Да се то не би поново догодило, треба имати у виду интердисциплинарну (мултидисциплинарну) природу војних наука, а сада и наука одбране. Уосталом, савремени трендови у развоју наука говоре о високом степену кооперације и прожимања различитих научних области, у чему науке одбране нису и не могу бити изузетак.

Стога се поставља питање шта се данас подразумева под интердисциплинарним наукама? У одговору морамо истаћи да су интердисциплинарна истраживања, као и мултидисциплинарна истраживања,¹⁷ веома познат тип истраживања у домаћој науци, посебно у природним и друштвеним наукама. Наш методолог др Славомир Милосављевић је у својим радовима изнео, још осамдесетих година прошлог века, у основи прихватљиву дефиницију, утврђујући да су: „Интердисциплинарна (или мултидисциплинарна) истраживања она у којима се предмет истраживања проучава са становишта више научних дисциплина одједном“. Исти аутор је указао и на чињеницу да ни сва интердисциплинарна истраживања нису иста и наводи неке карактеристичне типове: А) предмет може бити третиран у више дисциплина различитих наука; предмет може бити третиран у оквиру више истоврсних наука (на пример, друштвених наука); предмет може бити третиран у оквиру више дисциплина једне науке; Б) интердисциплинарна истраживања чији је предмет у једном истраживању третиран у оквиру једне дисциплине, која се даље не дели. Претпостављам да се науке одбране, опредељујући се да буду **интердисциплинарне**, опредељују за ону врсту истраживања у којој је разматрана могућност третирања предмета истраживања у више научних дисциплина различитих врста наука.

Међутим, користим прилику да укажем и на једну класификацију тзв. „мешовитог типа наука“, која предвиђа и **интердисциплинарне, мултидисциплинарне и трансдисциплинарне (ИМТ) и двопредметне студије**, где су, поред осталих, сврстане и науке безбедности и где би, објективно гледано, могле бити сврстане и науке одбране. На основу страних искустава, у нашој средини је први пут о ИМТ истраживањима писала економисткиња и врстан познавалац стратегијског развоја др Радмила Стојановић, која је дала и њихово ближе објашњење. Наиме, она сматра да је најнижи ниво кооперације различитих научних дисциплина присутан у интердисциплинарним наукама, нешто виши у мултидисциплинарним, а највиши ниво јединства и кохеренције присутан је у трансдисциплинарним, какве ће бити науке у будућности!¹⁸

Позната је научна истина да развој науке подстиче укупан развој друштва мењањем ранијих поставки и сазнања. А мењајући сопствено сазнање, наука неминовно мења човека и друштвене институције и организације које је створио. У конкретном случају, у Републици Србији догодио се обрнути процес – друштвене околности су утицале да се војни систем препотчини одбрамбеном, да се војне хијерархијске вредности сврстају испод националних, европских и универзалних вредности. Реформа политичког и економског система почетком 2000. године неминовно је значила и реформу система одбране, а тиме и реформу образовног система у војним школама и

¹⁷ Славомир Милосављевић, *Истраживање политичких појава*, Институт за политичке студије ФПН у Београду, Београд, 1980. стр. 30.

¹⁸ Радмила Стојановић: *Теорија привредног развоја у трећој технолошкој револуцији*, Савремена администрација, Београд, 1989.

академијама.¹⁹ Сада пред наукама одбране предстоји једнако важан реформски задатак – реформа научноистраживачке делатности. У том контексту поставља се питање шта ће бити са војном струком? Да ли је школовање и усавршавање официра и даље темељно опредељење наука одбране и каква се знања и вештине²⁰ очекују од тих „универзалних војника“ за 21. век? Да ли је дефинисање наука одбране као интердисциплинарних наука, и са становишта струке, оправдано? У трагању за одговором на ово питање изабрали смо методу студије случаја најстарије и најзначајније војне науке, а садашње науке одбране – стратегије.

Стратегија – студија случаја

Дакле, узмимо за пример стратегију, прву у низу наука одбране, како бисмо утврдили њену, евентуалну, интердисциплинарност. На основу анализе 74 стратегијска документа и око 390 домаћих и страних научних радова, дошли смо до закључка да је стратегија од „вештине управљања војском“, преко „умећа управљања државом“ превалила дуг пут до комплексног одређења у савремености као: „научне замисли“, „методе“, „теорије“, „теорије и праксе“, „широког система научних знања“, „гране ратне вештине“, „војне научне дисциплине“, „доктрине“, „идеје“, али и конкретног „развојног плана“, „вештине“ или „акције“, док неки аутори по стратегијом подразумевају и „друштвену игру“ или само „упутство за акцију“, као, на пример, у теорији игара. Ако је појам стратегија веома сложен и разноврстан, онда је приступ стратегији, показују анализе садржаја докумената, као појму и друштвеном феномену још сложенији, јер зависи, како од достигнутог степена научног знања, тако и од идеолошких постулата и прагматског политичког интереса.

Поред традиционалног – војног, проблем бављења стратегије у савременом добу може да се посматра и са филозофског и политиколошког становишта. И, у вези с тим, може да се тврди да је приступ стратегији, увек и у сваком друштву, обележен оним што је

¹⁹ Желели бисмо да укажемо на контраверзу која би пратила „војни менаџмент“ или евентуалну кованицу појмова „*менаџмент у одбрани*“, а која би, у преводу са енглеског, дословце значила „*управљање у одбрани*“. Такав назив може се прихватити само условно, као изворни појам *менаџмента* из економских и организационих наука који се односи на проучавање система и функције *управљања* (привредним субјектима и администрацијом), а који се суштински разликује од система и функције *командовања* (војним јединицама у рату и миру) и битно разликује од *руковођења* (системом одбране), који се, по Уставу Републике Србије, односи на политичке субјекте. О контраверзама у употреби и класификацији појма „управљање“ писао је, у уводу свог рада о регионалном развоју, и немачки научник Карл Дитер Кајм: „Једном уведен у оптицај као израз за трговинску координацију, појам *управљање* се ширио и на друге области друштва, па је у социјалној терминологији био изједначаван са *уређењем*, али и са *разумевањем* што само потенцира питање његовог различитог тумачења и одсуства појмовне прецизности.“ (Karl Dieter Keim, Manfred Kuehn (Hrsg.), *Regionale Entwicklungskonzepte – Strategien und Steuerungswirkungen*, Arbeitsmaterial Akademie fuer Raumforschung und Landesplanung, Verlag de ARL, Hannover 2002. s. 2–3).

²⁰ На основу литературе о перманентном образовању искристалисала су се *три златна правила* којих се треба држати у стручном усавршавању, с обзиром на врло брзи развој науке и технологије и примену нових техничко-технолошких достигнућа, а то су: 1. потребно је опште познавање једног ширег стручног домена; 2. солидно познавање уже области унутар ширег стручног домена; 3. познавање основних методолошких принципа који ће нам помоћи у савлађивању нових знања и у преласку на другу ју стручну област (Paul Lengrand, „Introduction a l' e' duction permanente“, UNESCO, Paris, 1970).

било јуче, оним што је актуелно данас и оним што ће бити сутра. Стога је пожељно да научни приступ проблему у стратегији не буде само војни, историјски, економски, политико-лошки, већ – мултидисциплинаран (у одређењу тог појма код Р. Стојановић), како би се проблеми са којима се стратегија бави сагледали што целовитије и компетентније.

Неспорна је чињеница да су британски теоретичари, предвођени Лиделом Хартом, променили теоријски приступ стратегији од традиционалног и преовлађујућег схватања стратегије као појма у војним наукама, до схватања стратегије у теорији државе и права.²¹ Током 20. и 21. века процес се не само проширио на остале западноевропске државе, него је добио и много шири садржај и тумачење, нпр. у Француској и Немачкој,²² као и у неким другим западноевропским државама током појаве модерне, шездесетих година прошлог века, па отуда и појам „модернисти“ за државе и школе које су прихватиле развој стратегије, не само као општеприхваћеног метода у друштвеним наукама, него и као посебне научне дисциплине. Већ крајем 20. века у САД и Великој Британији стратегија се својим предметом изучавања односи на научна сазнања из више веома различитих научних области: демографије, економије, безбедности, математике, менаџмента и тако даље, па се о њој све више говори и као мултидисциплинарној науци. Насупрот томе, у Русији, Кини, Ирану, Либији и тако даље, приступ стратегији био је „традиционалистички“, тј. она се изучавала као војна научна дисциплина. У последње време, у оквиру Руске академије наука, а посебно код академика филозофа Михаила Леонтијевича Титаренка и економисте и дописног члана Руске академије наука Бориса Николајевича Кузика, а у Кини од водећих економиста и политиколога Шен Хуна, приступ стратегији је, такође, промењен и о њој се говори на мултидисциплинарни начин.²³ Она је мултидисциплинарна наука која изучава проблеме: управљања (менаџмент), територије, природних ресурса, становништва, економског развоја, културе и религије, науке и образовања, оружане силе (безбедност) и спољне политике.²⁴

Рedefинисање стратегије као класичне војне науке у мултидисциплинарну науку диктирале су политичке промене које су изнедриле и нове теорије о рату које су све више обухватале и невојне елементе, као што су: морал војске и народа, поли-

²¹ Различити приступи појму стратегија могу се пратити у делима филозофа, социолога, политиколога, стратега, почевши од великана политичке мисли – Аристотела (Aristoteles), Платона (Platon), Хегела (G. W. Friedrich Hegel), Маркса (Karl Marx), Парсонса (Talcott Parsons) и Истона (David Iston), Лича (Edmund Leach), Витфогела (Karl Wittfogel), те истакнутих социолога Клода Леви Штроса (Klod Levi-Stros) или Макса Глукмана (Max Gluckman), Леслија Вајта (Leslie White) до савремених политичких теоретичара – Виктора Тернера (Victor Turner) и Џенета Баџра (Janet Bujra), Клауса фон Бајмеа (Klaus von Baume), стратега – почевши од Сун Цу Вуа, Клаузевича, Сорокина, Едера (Erich Eder), преко домаћих аутора – Живојина Мишића, Душана Вишњића, Митра Ковача, Момчила Сакана, Стеве Илића, Оскара Ковача, Радмиле Стојановић итд.

²² Ernst-Christoph Meier, Klaus-Michael Nelte, Heinz-Uwe Schaefer: *Woerterbuch zur Sicherheitspolitik – Deutschland in einem veraenderten internationalen Umfeld*, 6. vollstaendig ueberarbeitete Auflage, Verlag E.S. Mittler&Sohn, Hamburg, Germany, 2006. s. 391–392.

²³ Борис Николаевич Кузик: *Китай-Россия 2050: стратегия соразвития*, Инст. Экономический стратегии, Москва, 2006; Михаил Анатольевич Севрук: *Россия: Федеральные округа и регионы (география, недра, населеные, религия, власть, економия, социальная сфера, достопримечательности, стратегия развития)*, Энциклопедия «Россия» (4. изменённое и доп. изд.), Москва, 2007.

²⁴ Биљана Стојковић, *Различити приступи у употреби појма стратегија у савременом добу*, часопис „Војно дело“, бр. 3, Београд, 2009. године, стр. 241–270.

тички, економски, психолошки, културни, религиозни и идеолошки садржаји и тако даље, а самим тим и стратегија је морала да се односи и на те елементе, што је неминовно водило ка теоријском проширењу садржаја појма стратегија.

Можемо закључити да је схватање појма стратегија и у научној јавности знатно еволуирало од првобитног поимања, које је превасходно имало војни предзнак, до данашњег појма стратегија под којом се, углавном, подразумевају цивилни садржаји. Наиме, требало је да прође дуг период да би се уочиле одређене закономерности у пракси, и да би се дошло (полазећи од тих практичних искустава), до научног уопштавања и теоријског закључивања. С развојем институција државне или демократске власти, које су смениле системе аутократске власти, те институције преузеле су обавезу управљања друштвом помоћу разрађених мера и програма садржаних у стратегијама развоја посебних области. Тако се може говорити о постојању, поред војне стратегије и: државних стратегија, националних стратегија, политичких стратегија, привредних стратегија, културних стратегија, демографских стратегија и тако даље. Те кованице треба узети у обзир, јер је заправо реч о стратегијама друштвеног, политичког, економског и културног развоја, а унутар сваке од тих посебних стратегија сектора могу се разматрати стратегије развоја појединих грана, области и слично. Данас се под стратегијом, углавном, подразумевају: *теорија, наука или конкретан план развоја*.

Данас има много научних дисциплина у којима срећемо појам стратегије у веома различитом значењу. При том се постојећа класификација наука (за коју видимо да је пречесто подложна променама) чини готово неважном, јер овај појам има тенденцију да све више уједињује достигнућа појединих научних дисциплина и представља их у интегралном облику. Тај тренд као да је уочио, пре двадесетак година, немачки теоретичар Клаус фон Бајме који је указао на нужност бављења савремене науке стратегијом развоја и то, како у оквиру политичких, тако и економских теорија, односно у оквиру нове, редифинисане науке – политичке економије. Данас је савремена наука у великој мери превазишла препоруке овог умног политиколога, отварајући врата за профилисање стратегије као мултидисциплинарне науке. Такође, треба споменути радове домаћих теоретичара, који су, пишући о државној стратегији, а затим и о стратегији националне безбедности, истicali значај стратегије за развој неке заједнице и утицали на измештање предмета стратегије у домаћој науци из војних наука у науке одбране. На њима, али и на нама је да се у будућности позабавимо и кључним проблемом нашег друштва – непостојањем „кровне“, тј. националне стратегије.

Закључак

Чињеница је да је реформа система војног образовања представљала значајан аспект реформе система одбране и да су у њој постигнути опипљиви резултати, поред осталог, формирањем и акредитацијом Универзитета одбране, али и променама које су остварене у систему школовања, усавшавања, евалуације и обуке који је функционалан и прилагођен постојећим и будућим изазовима, ризицима и претњама безбедности, као и мисијама и задацима Војске и система одбране у целини.

Међутим, најважнији циљеви реформисања система научноистраживачке делатности у систему одбране још увек нису постигнути и наведена тема „Науке од-

бране 2011.“ даје снажан импулс у правцу разматрања различитих опција за боље позиционирање интелектуалних и креативних капацитета МО и ВС у друштву. И даље су актуелни процеси усклађивања постојеће законско-нормативне регулативе у систему одбране са стандардима Европске уније и њихова хармонизација са већ усвојеним стандардима у Републици Србији. С тим у вези, неопходно је осигурати већу мобилност наставника, студената и истраживача, квантификацију резултата њиховог рада и материјалну стимулацију научника и истраживача, систематско вођење у каријери тог кадра и обезбедити њихову већу видљивост и укљученост у развојне пројекте Републике Србије, са домаћим и страним партнерима.

Такође, неопходно је изнети снажне аргументе за бољу позицију наука одбране у систему наука у друштву, која ће уважити све специфичности ових наука, њихов интердисциплинарни (мултидисциплинарни) карактер, али и дугогодишњу традицију, значајан научноистраживачки опус штампаних дела и веома бројан и висококвалификовани научни и истраживачки кадар којим располаже систем одбране, као најважнији ресурс за развој друштва и најбољу улазницу за просперитетнију будућност.

Литература

1. Борис Николаевич Кузик: Китай-Россия 2050: стратегия соразвития, Инст. Экономический стратеги, Москва, 2006.
2. Стојковић, Б.: Различити приступи у употреби појма стратегија у савременом добу, *Војно дело*, бр 3, Београд, 2009.
3. Ernst-Christoph Meier, Klaus-Michael Nelte, Heinz-Uwe Schaefer: Woerterbuch zur Sicherheitspolitik – Deutschland in einem veraenderten internationalen Umfeld, 6. vollstaendig ueberarbeitete Auflage, Verlag E. S. Mittler&Sohn, Hamburg, Germany, 2006.
4. „Жене и мушкарци у Србији“, Републички завод за статистику, Београд, 2007.
5. Закон о научно истраживачкој делатности, *Службени гласник РС*, бр 110/2005, 50/2006, 7/2008, 18/2010, Београд, 2010.
6. Закон о високом образовању у Републици Србији, *Службени гласник РС*, бр 76/2005, 100/2007, 7/2008, 44/2010, Београд, 2010.
7. Закон о војним школама и војним научноистраживачким установама, *Службени лист СРЈ*, бр 80/94, 85/94, 74/99, „Службени лист СЦГ“, бр 44/2005, Београд, 1999. и 2005.
8. Karl Dieter Keim, Manfred Kuehn (Hrsg.), *Regionale Entwicklungskonzepte – Strategien und Steuerungswirkungen*, Arbeitsmateial Akademie fuer Raumforschung und Landesplanung, Verlag de ARL, Hannover 2002.
9. Класификација области наука и технологије, *Службени лист СРЈ*, бр. 61/93, Београд, 1993.
10. Klaus von Beyme: *Savremene političke teorije*, „Stvarnost“, Zagreb, 1977.
11. Михаил Анатолъевич Севрук: Россия: Федеральные округа и регионы (география, недра, население, религия, власть, економия, социальная сфера, достопримечательности, стратегия развития), Энциклопедия „Россия“ (4. изменённое и доп. изд.), Москва, 2007.
12. Lengrand, P.: *Introduction a` l` e` duction permanente*, UNESCO, Paris, 1970.

13. Правилник о научним, уметничким, односно стручним областима у оквиру образовно-научних, односно образовно-уметничких поља, *Службени гласник РС*, бр. 112/08 и 72/09), Београд, 2008. и 2009.

14. *Правилник о вредновању научноистраживачког рада и поступку акредитације научноистраживачких организација*, акт Националног савета, број: 110–00–89/2006–1, од 26.09.2006, Београд, 2006.

15. *Правилник о поступку и начину вредновања и кванитификованом исказивању научноистраживачких резултата истраживача*, акт Националног савета за научни и технолошки развој, број: 011–00–20/2008–01, од 21.03.2008, Београд, 2008.

16. Правилник о листи стручних, академских и научних назива, Национални савет за високо образовање, *Службени гласник РС*, бр. 30/07, 112/08, 72/09, 81/10, Београд, 2007, 2008, 2009, 2010.

17. Правилник о научној делатности у Савезном министарству за одбрану и војсци Југославије, *Службени војни лист*, бр. 9/2001;

18. Правилник о планирању, програмирању, буџетирању и извршењу у Министарству одбране и Војсци Србије, *Службени војни лист*, бр. 31/2008.

19. Стојановић, Р.: *Теорија привредног развоја у трећој технолошкој револуцији*, Савремена администрација, Београд, 1989.

20. Разврставање наука ради одређивања научне компететности, *Војни службени лист*, бр. 21, Београд, 10. август 2000.

21. Стратегијске смернице развоја научноистраживачке делатности у Министарству одбране и Војсци Србије, *Службени војни лист*, бр. 15/2009.

22. Стратегија научног и технолошког развоја Републике Србије за период од 2010. до 2015. године, *Службени гласник РС*, бр. 13/2010. Београд, 2010.

23. Стратегија националне безбедности Републике Србије, *Службени гласник Р. Србије*, број 88/09, Београд, новембар 2009.

24. Стратегија одбране Републике Србије, *Службени гласник Р. Србије*, број 88/09, Београд, новембар 2009.

25. Милосављевић, С.: *Истраживање политичких појава*, Институт за политичке студије ФПН у Београду, Београд, 1980.